

УДК 370.174

Організація і моделі освіти людей похилого віку: європейський досвід

Наталія ЧАГРАК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Упродовж останніх десятиліть демографічна ситуація Європи засвідчує появу тенденції до зростання загальної тривалості життя й зниження народжуваності, а також поліпшення стану здоров'я людей похилого віку, що, відповідно, є головними факторами підвищення якості життя у пост-пенсійній фазі. Незважаючи на високий рівень соціального захисту осіб похилого (третього) віку в більшості європейських країн, старіння населення – серйозний виклик для системи соціального забезпечення і державних фінансів. Державні ініціативи спрямовано на пошук нових можливостей розвитку суспільства та економіки у ситуації старіння населення.

Водночас необхідно наголосити на несприятливій демографічній тенденції останніх років і в українському суспільстві: серед європейських країн Україна лідирує за темпами старіння населення. За останні 25 років чисельність населення знизилася майже на 10 млн осіб (низький рівень народжуваності, високий рівень смертності, еміграція економічно активної частини населення); крім того, відбулися значні зміни у віковій структурі населення, яке демонструє регресивний тип відтворення. Прогнозується, що до 2035 р. особи похилого віку становитимуть третину населення України.

Спираючись на біологічні, психологічні та соціокультурні детермінанти віку, хронологічні рамки похилого віку визначаємо у межах 55 – ~80 років і трактуємо його як час подальшого розвитку та самореалізації особистості. Люди похилого віку з відносно хорошим станом здоров'я, які мають цінний професійний досвід, можуть бути корисними для суспільства, залишаючись активними як на ринку праці, так і в суспільному житті. Отже, населення похилого віку можна розглядати як новий ресурс економічного зростання за рахунок розширення ринку праці, виробництва і споживання. Відповідно, залучення людей похилого віку до освіти має стати важливим напрямом державної політики України. У цьому контексті варто зважати на досвід розвинених країн Європи, в яких організація освіти людей похилого віку заохочується і здійснюється на державному рівні.

У нашому дослідженні спираємося на праці науковців із проблем: *освіти впродовж життя*: Є.Брадї (E.Brady), Д.Гарвін (D.Garvin), Д.Джеймс (D.James), Р.Лемб (R.Lamb), Р.Тровбрідж (R.Trowbridge), М.Шінагель (M.Shinagel) та ін.; *освіти дорослих*

і старших дорослих: Р.Волд (R.Wald), Б.Грумбрідж (B.Groombridge), П.Ласлет (P.Lasslett), Дж.Трес (J.Treas), М.Фрідман (M.Freedman) та ін.; *впливу демографічного фактора на розвиток освіти людей похилого віку*: Р.Бінсток (R.Binstok), Л.Джордж (L.George), В.Олбрайт (V.Albright), В.Хедж (W.Hedge), М.Шінагель (M.Shinagel); *організації навчальних закладів для осіб похилого, або третього, віку та здійснення освітньої діяльності*: Дж.Ковдела (J.Cowdel), Р.Свінделла (R.Swindell), Дж.Томпсон (J.Thompson), Т.Тоунсенда (T.Townsend), М.Фармози (M.Farmosa) та ін.; *форм і принципів освіти людей похилого, або третього, віку*: С.Басс (S.Bass), Р.Вейс (R.Weiss), А.Вільямсон (F.Williamson), Ф.Гленденнінг (F.Glendenning), К.Джеймс (C.James), П.Ласлетт (P.Laslett), А.Лем'ю (A.Lemieux), Г.Мак-Класки (H.McClusky), Г.Руссел (H.Russel), В.Садлер (W.Sadler), Р.Свінделл (R.Swindell) та ін.

Дослідження, в яких висвітлено генезу, розвиток і перспективи Університетів третього віку (УТВ), здійснили Д.Томпсон (J.Thompson), В.Садлера (W.Sadler), М.Формоза (M.Formosa). Численні праці присвячено вивченню позитивних соціальних наслідків діяльності УТВ як для індивіда, так і для суспільства (Р.Свіндел (R.Swindell), Д.Томпсон (J.Thompson), А.Лем'ю (A.Lemieux), Д.Єнерал (J.Yenerall)). Доведено, що Університет третього віку, виконуючи свої основні функції – освітню та соціальну, – сприяє підвищенню рівня суспільної інтеграції, самореалізації особистості та якості життя людей похилого віку, а також реалізації концепції активного і позитивного старіння.

У нинішніх соціально-економічних умовах постає потреба в переосмисленні необхідності ціложиттєвого особистісного розвитку і значення

освіти впродовж життя. Основне завдання освіти для людини в похилому віці – розширення сфери реалізації її здібностей і можливостей, соціалізація особистості та суспільна інтеграція. Водночас освіта уможлиблює доступ до широкого спектра діяльності: професійної, дозвілєво-рекреаційної, побутової, а також подальшого особистісного розвитку. Тому 2007 року Європейська Комісія об'єднала освітні та навчальні ініціативи в єдину Програму освіти впродовж життя (*Lifelong Learning Programme*) з бюджетом 7 млн євро на 6 років. Одним із її напрямів є створення умов для участі людей похилого віку в освітніх і тренінгових програмах насамперед з метою здобуття нових компетенцій та вдосконалення наявних, що дає змогу їм довше залишатися в трудовому ресурсі, а також бути інтегрованими в життя суспільства. Після завершення Програми освіти впродовж життя реалізація означених завдань продовжується в рамках Програми «Еразмус для всіх» (*Erasmus for All*), що розрахована до 2020 року.

Ініціатива Європейської Комісії також передбачала запровадження Програми «Грундтвіг» (*Grundtvig*), що спрямована на підтримку освіти людей похилого віку задля розширення можливостей їх особистісного розвитку, здатності до незалежного життя, інтеграції у суспільне життя, наприклад шляхом волонтерської діяльності. В рамках цієї програми створено соціальну мережу з обміну досвідом у сфері організації освіти осіб похилого віку, а також розроблено рекомендації щодо залучення старших людей в освітні програми. Крім того, «Грундтвіг» (за участі наукових та освітніх установ) передбачає практику спеціальних передпенсійних курсів, метою яких є навчання, допомога в адаптації і підтримка людей у період виходу на пенсію. Такі курси мають на меті формування у свідомості людей позитивного ставлення до старості, допомогу в реалізації їх потенціалу у фізичній та соціальній активності, залучення до активного довголіття і продовження трудової діяльності [15].

Програма активного старіння у сфері зайнятості «Леонардо да Вінчі» (*Leonardo da Vinci*) передбачає організацію та проведення навчальних курсів і тренінгів працівників старшого віку в період відпусток [18, с. 19]. Водночас у країнах ЄС бізнес-досвід людей похилого віку також розглядають як цінний ресурс для розвитку підприємництва. У «Плані розвитку підприємництва 2020» (*Entrepreneurship 2020: Actin plan*) Європейська Комісія наголошує на важливості використання досвіду підприємців старшого віку щодо передачі знань молодшим поколінням. Успішним механізмом передачі інтелектуального капіталу є створення спеціальних програм, у яких підприємці старшого покоління з професійним досвідом стають менторами, інвесторами, менеджерами у стартапах [3, с. 23]. Такий підхід є одним із кроків реалізації концепції активного старіння та солідарності поколінь, а людину похилого віку розглядають не лише як об'єкт, а й як суб'єкт навчальної діяльності у сфері неперервної освіти.

Отже, щодо неперервної освіти акцентують увагу на різноманітності видів освіти, зокрема й у похилому віці, які супроводжують практично кожен сферу життєдіяльності людини – професійну, рекреаційну, сімейно-побутову та ін.

Зважаючи на три основні види освіти дорослих, визначені в «Меморандумі неперервної освіти» (*Memorandum on Lifelong Learning*) Комісії Європейського Співтовариства (формальне, неформальне та інформальне навчання), науковці в галузі освітньої геронтології розрізняють два види освіти людей похилого віку:

- *формальна освіта (formal education)* – можливість отримати / підвищити кваліфікацію для продовження професійної діяльності;
- *неформальна освіта (informal education)* – можливість поліпшити спосіб життя, підтримувати активність після виходу на пенсію [16, с. 248].

Сформовані моделі освіти людей похилого віку в Європі характеризуються оптимальними організаційними, науковими, дидактичними, методичними і кадровими ресурсами, що забезпечує ефективне та якісне навчання осіб цієї вікової категорії. Зважаючи на особливості освітніх потреб і цілей навчання людей похилого віку, модель освітнього середовища створено на основі поєднання принципів традиційної, гуманістичної, раціоналістичної та неінституційної моделей освіти, оскільки метою навчання осіб похилого віку є не так здобуття знань, умінь і навичок для професійної діяльності, як продовження власного розвитку в особистісному та соціальному плані [12, с. 156]. Також враховано, що суб'єктом навчання є не студент, а особа, яка навчається (*learner*), і вона сама відповідальна за цей процес, уже володіє певним багажем знань і серйозним життєвим досвідом. Тому для досягнення мети освітньої діяльності людей похилого віку важливо, по-перше, спиратися на попередній досвід людини, по-друге, аналізувати цей досвід і здійснювати пошук зв'язків між новим і попереднім досвідом, по-третє, формулювати гіпотезу освітньої діяльності [*там само*]. Отже, модель освітнього середовища для людей похилого віку створюють з урахуванням особистісних освітніх траєкторій осіб цієї вікової категорії на основі принципів неперервності, індивідуалізації та варіативності навчання. Робота з людьми похилого (третього) віку відбувається за двома навчальними моделями: сегрегаційною, в окремому закладі, спеціально створеному для цих людей, та інтегративною, в навчальному закладі, де люди похилого віку є слухачами курсів разом зі студентами. У більшості європейських країн для осіб похилого віку існує два основні способи здобуття формальної освіти у коледжах та університетах: звичайне систематичне навчання і навчання в ролі вільних слухачів.

У теоретичних і практичних дослідженнях [13; 17; 20; 21] доведено, що найпоширенішою, найуспішнішою та найефективнішою формою освіти людей похилого віку є Університет третього віку,

який пропонує широкий спектр діяльності – від академічних лекцій, фізичних вправ, гуртків за інтересами до подорожей. У загальному розумінні його визначають як соціокультурний центр, де люди здобувають нові знання з важливих суспільних проблем, або ж розширюють чи вдосконалюють набуті раніше компетенції [5, с. 114].

Перед першим Університетом третього віку ставили такі завдання: а) організація вільного часу для осіб похилого віку; б) пропагування активного способу життя і відпочинку; в) забезпечення доступу до освіти; г) створення середовища для комунікації та міжпоколінневої і суспільної інтеграції; ґ) всебічна активізація людей похилого віку; д) привчання до самонавчання і самодопомоги; е) допомога в реалізації та розвитку інтересів; є) підтримання розумової, психічної і фізичної здатності осіб похилого віку; ж) залучення до участі в суспільному житті.

Отже, основні завдання Університету третього віку – це поліпшення якості життя людей похилого віку, стимулювання їх всебічної активності та суспільна інтеграція. Вони реалізуються шляхом залучення учасників програм до різних форм і видів діяльності: лекції на запропоновані слухачами теми, семінари і дискусії, практичні заняття, спортивно-оздоровчі заняття, туризм, культурні програми та ін. З початку заснування (1972) Університет третього віку став успішним проектом, що поширився в розвинених країнах різних континентів. До прикладу, 2010 року у Великобританії функціонував 731 такий заклад з 228873 учасниками освітніх програм, в Австралії – 211 інституцій із 64535 особами, в Новій Зеландії – 60 УТВ з 10154 учасниками, а в Китаї – 19300 УТВ, які відвідували 1 млн 810 тис. осіб [5, с. 114]. Університети третього віку – найпоширеніші й найрозвиненіші заклади освіти й соціалізації людей похилого (третього) віку, які утворюють широку мережу в багатьох країнах світу, пов'язану з Міжнародною асоціацією Університетів третього віку (AUIA), що має акредитований статус ООН. Загалом поширеними є дві основні моделі УТВ, що визначили Р.Свінделл та Дж.Томпсон (R.Swindell & J.Thompson):

- *французька класична модель*, що базується на принципах першого УТВ, заснованого професором П.Веллас (P.Vellas) в Тулузі 1973 р. Такі УТВ діють при звичайних університетах (як відділи) і пропонують переважно формальні курси. Зазначимо, що серед передумов започаткування таких закладів – зайнятість в університетах Франції. Оскільки учасники програм УТВ оплачували навчання, то такі заклади були способом вирішення проблеми навчального навантаження викладачів звичайних університетів;

- *британська класична модель* цілком відмінна від французької. За цією моделлю, Університет третього віку – це окрема організація, яка не використовує засобів і підтримки вищого навчального закладу, а функціонує на основі взаємодопомоги, волонтаризму, а також не передбачає поділу учасників на слухачів і викладачів. Ця

модель сформувалася в Кембриджі 1981 р. шляхом так званих автономних груп самодопомоги, тобто, лекторами чи інструкторами УТВ є самі учасники програм, часто і професори-пенсіонери. Такі університети пропонують переважно неформальні курси – від спортивних вправ до соціальної роботи з метою урізноманітнити і поліпшити якість життя людей третього віку. В основному вони діють завдяки фінансовій підтримці самих учасників програм [1, с. 431].

Ідея Університету третього віку зародилася у Франції в 1972 р. Професор права П.Веллас (P.Vellas), акцентував увагу на демографічній тенденції збільшення середньої тривалості життя й поліпшення стану здоров'я осіб похилого віку у Франції. З огляду на це, він вважав, що університети могли б створити відповідні освітні програми для старших дорослих і залучити їх до навчальної діяльності, що стало б важливим кроком до підвищення якості життя цієї вікової когорти [17, с. 432]. Перший Університет третього віку було відкрито в м. Тулузі. У ньому мав можливість навчатися кожний, хто вийшов на пенсію (або вже був пенсійного віку) і був спроможний сплачувати номінальну (невелику) вартість навчання. Навчання відбувалося в денний час, п'ять разів на тиждень упродовж восьми–дев'яти місяців на рік. Такі освітні програми виявилися успішними і згодом з'явилися нові групи старших студентів в інших містах Франції та в континентальних європейських франкомовних країнах.

Професор П.Веллас наголошував, що завдання Університету третього віку полягає у визначенні ролі та можливостей університету в поліпшенні якості життя людей, що виходять на пенсію. Їхня чисельність у суспільстві невпинно зростає, а соціально-економічне становище було досить скрутне. Вчений сформулював чотири основні завдання нових навчальних закладів: а) підвищення рівня якості життя людей похилого віку; б) реалізація концепції ціложиттєвої освіти (перманентних освітніх програм) для осіб похилого віку; в) координування програм геронтологічних досліджень; г) реалізація освітніх програм з геронтології [5, с. 115]. Ця концепція Університету третього віку мала успіх не лише тому, що було забезпечено зв'язок (афіліацію) із закладами вищої освіти, а й завдяки залученню молодих людей і студентів до організації та здійснення освітніх програм УТВ. З огляду на це, французьку модель часто характеризують як «університет для всіх поколінь».

Університети третього віку функціонували при традиційних університетах, у кампусі, користувалися устаткуванням, обладнанням та засобами закладу, а також послугами викладачів. Вони в основному пропонували адаптовані для старших дорослих освітні програми, в яких акцентувалося переважно на медичних та соціальних проблемах, пов'язаних зі старінням. У 1979 р. фахівці у сфері освіти дорослих із Франції та Великобританії видали освітній маніфест, який започаткував формування

Університетів третього віку у Великобританії. У цьому зверненні наголошувалося на нагальній потребі змінити суспільне уявлення про людину похилого віку як залежну від інших і сприймати її як особистість, яка може поділитися життєвим досвідом, є здатною продовжувати навчальну активність, здобувати нові знання й компетенції для подальшого розвитку та самореалізації [13].

Перший британський Університет третього віку засновано у м. Кембриджі в липні 1981 р. Його головна мета – створити середовище і забезпечити відповідні ресурси для задоволення інтелектуальних потреб та інтересів людей похилого віку, стимулювати їхню розумову активність і в такий спосіб спростувати твердження про спад розумової здатності у старшому віці [11]. На відміну від французького досвіду, в Університеті третього віку в Кембриджі заперечували ідею впорядкованих навчальних курсів для пасивного засвоєння та вимагали інтелектуальної демократії. Також в освітньому процесі не повинно бути поділу на викладачів та учнів: кожен міг долучитися до викладання чи адміністративної діяльності [7]. Британські Університети третього віку формувалися на моделі навчання шляхом взаємодопомоги: люди створювали невеликі групи за інтересами задля набуття нових знань та компетенцій. Такі групи взаємодопомоги комплектуються особами, які об'єднані спільною метою навчання, прагнуть особистісних змін та соціальної адаптації [20].

На сучасному етапі розвитку Університетів третього віку розрізняють п'ять їх моделей, залежно від зв'язку з приймаючим (традиційним) університетом, пропонованою освітньою програмою і виду організації навчання: *західноєвропейська модель «Vellas»*, тобто французька модель, що пов'язана з класичним університетом або є його складовою частиною; *англосаксонська модель*, британська, яка базується на автономних групах самодопомоги; *північноамериканська модель*, створена на засадах функціонування французької моделі УТВ (характерним є те, що учасники долучаються до планування програм та курсів навчання); *південноамериканська модель*, заснована за принципом західноєвропейської моделі (до навчання залучаються майже всі люди похилого віку); *китайська модель*, яка охоплює різноманітні форми освіти і сфокусована на житті у спільноті, збереженні традицій, пропагуванні здорового способу життя старших [1]. Однак усі типи цих навчальних закладів базуються на класичній французькій чи британській моделі Університету третього віку.

Основними чинниками створення нових національних і континентальних моделей УТВ є: необхідність організації вільного часу зростаючої когорти осіб похилого віку; запобігання так званого цифрового вклюдження старших людей в еру інформаційних технологій та комп'ютеризації; вплив розвитку «сивої економіки», тобто значна орієнтація ринку на забезпечення товарами і послугами

людей похилого віку (головним компонентом цієї економічної системи є геронтотехнологія як нова парадигма для наукових досліджень та їх імплементації) [9]. Водночас такі трансформації супроводжувала критика концепції Університету третього віку, серед головних тез якої можемо виокремити: а) УТВ використовує термін «третій вік», що обмежує доступ представників «четвертого віку», тобто тих, кому за 75 років; б) елітизм УТВ (сервіс для заможних людей, зазвичай, вищого соціального класу), що відновлює соціальну нерівність і призводить до обмеження можливості генерувати позитивний ефект суспільного капіталу [4]; діяльність УТВ без афіліації з вищим навчальним закладом чи розміщенням у його адміністративній структурі, а також зосередження в основному на програмах дозвілля і рекреації, що призводить до зниження престижу УТВ. Натомість значущість Університету третього віку засвідчує кількість людей похилого віку, яку освітня програма здатна активувати [10].

Навчання людей похилого (третього) віку здійснюється в особливій формі підтримки шляхом скеровування, консультування, освітнього супроводу. Воно передбачає переважно структуровану навчальну програму, систематичне відвідування спеціальних навчальних заходів (лекцій, дискусій, практичних занять і семінарів із групами за інтересами, груп самонавчання, екскурсій, культурних заходів тощо). До лекцій (чи циклу лекцій) залучають викладачів вищого навчального закладу, а також самих членів УТВ, які є фахівцями у відповідній галузі знань (зокрема, якщо УТВ функціонує за британською моделлю). Зазвичай, метою таких лекцій є загальне ознайомлення слухачів з навчальним предметом та з питаннями, до яких вони виявили найбільший інтерес. В Університеті третього віку працюють за відповідними методиками і використовують різні форми навчання, часто у поєднанні з туризмом.

Незважаючи на те, що значна частина осіб похилого віку приходить до УТВ, в основному, щоб здобути нові знання та вміння, функції Університету третього віку значно ширші, ніж задоволення інтелектуальних потреб старших учнів [17; 21]. Університет третього віку – освітній центр, основною метою якого є створення середовища для подальшого особистісного розвитку людей похилого віку. Залучення старших до навчальної діяльності – дієвий спосіб перетворення пост-пенсійної фази життя у змістовний і значущий період. Численні дослідження мотивації участі людей у програмах УТВ показують, що визначальними є соціальні результати (спілкування, взаємодопомога, соціально-психологічна підтримка). Основними мотивами участі людей у програмах Університету третього віку є: а) спроба уповільнення фізичного і психічного спаду, характерного для похилого віку; б) бажання підтримувати власну психологічну незалежність; в) пошук нових можливостей соціалізації; г) прагнення

здобути нові знання і навички та розширити власний культурний світогляд [16].

Отже, основні освітні цілі, що реалізуються в Університетах третього віку, – це: а) попередження старості: програма університету ставить за мету подолання негативних ознак старіння на основі підтримання когнітивних функцій людини, її фізичної, психічної та ментальної активності; б) розвиток людського потенціалу: поглиблення знань та набуття нових компетенцій, залучення людини до неперервної освіти; в) підготовка до пост-пенсійної фази життя: проводяться лекції та семінари з філософії, психології та здорового способу життя, підтримання контактів з ровесниками; г) суспільна адаптація та інтеграція: залучення до громадської, волонтерської діяльності, міжпоколіннєва комунікація.

Зазначимо, що популяризація навчальної діяльності осіб похилого віку та поширення спеціальних освітніх програм сприяла формуванню «етикету старіння»: відбувається переосмислення й диференціація освіти людей похилого віку, коли разом зі звичайною допомогою старшим та підготовкою до старості формується нова освітня культура старіння й організуються відповідні види освітньої діяльності. Освіта людей похилого (третього) віку трактується не лише як адаптаційний і компенсаторний чинник, а й як освітня культура суспільства, що визнає якісний потенціал осіб похилого віку [8; 14; 19].

Університети третього віку виконують позитивні функції як у соціальній, так і в особистісній сферах життя людини, зокрема створюють умови для соціалізації та соціальної адаптації осіб похилого віку, наповнюють змістом так званий додатковий вільний час, підвищують інтерес до життя і задовольняють їхні інтелектуальні потреби. Університет третього віку є дієвою формою суспільної інтеграції старших людей; шляхом розширення знань та міжособистісної комунікації відбувається краще розуміння глобальних процесів. Крім того, такі заклади сприяють розвитку у людей відповідальності за власне здоров'я та вміння піклуватися про себе, оскільки програми навчання охоплюють курс з охорони здоров'я, здорового способу життя та першої медичної допомоги. Зважаючи на сучасні інформаційні технології, УТВ створюють освітні портали, електронні курси для дистанційного навчання й спілкування осіб похилого віку, які не мають можливості відвідати заклад. Це важливий крок до вирішення проблем ізоляції та реадaptaції осіб, які раніше почувалися відкинутими суспільством.

Специфіка освіти людей похилого (третього) віку полягає в тому, що контингентом є особи дієздатного віку, які поєднують навчальну діяльність з участю в різних галузях практичного життя, тому в навчанні потрібно застосовувати інші педагогічні принципи, форми й методи, ніж ті, що використовують для молоді. Обґрунтовуючи процес навчання старших як баланс їх потреб безпеки і стимулювання, Д.Джеймс (D.James) виокремив два основні

види навчання в пізньому віці: а) екстенсивне, або дослідницьке, навчання (розширення), коли людина набуває нових навичок, розвиває інтереси та розширює горизонти власного світосприйняття; б) консолідаційне навчання (зміцнення), коли людина вдосконалює свій досвід і погляди, посилює власну позицію в суспільстві, особливо після якихось важливих змін чи викликів у житті [8].

Отже, в основному європейська модель освіти людей похилого віку побудована радше як різновид дозвілля з підтриманням активного способу життя та комунікації. Навчання в Університеті третього віку побудоване на основі особистої активності осіб похилого віку, груп за інтересами та міжособистісних контактів і не обмежується заздалегідь складеними освітніми програмами. Особливе значення приділяється забезпеченню позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі та спілкуванню пенсіонерів, мотивації їх соціальної активності, що сприяє появі в людей відчуття життєвої перспективи.

Університет третього віку виконує дві основні функції: освітню і рекреаційно-інтеграційну. *Освітня функція* полягає у вирішенні таких завдань, як: розумне використання часу, розширення поглядів на людину і світ, задоволення пізнавальних потреб та інтеграцію життєвого досвіду і нових знань, планування та оптимальне конструювання власної старості шляхом відповідної організації вільного часу, що полягає у змістовному наповненні життя в пост-пенсійній фазі. Участь в УТВ, власне, і є часом реінтерпретації життєвих проблем і досвіду. Мета освіти людей похилого віку – не лише пізнання нового, а й глибше розуміння власної особистості. Реалізація рекреаційно-інтеграційної функції сприяє побудові міжособистісних зв'язків, основаних на здорових стосунках у вимірі родинному, суспільному й міжпоколіннєвому. Метою освіти осіб похилого віку є подальший особистісний розвиток, забезпечення можливостей активного довголіття і, відповідно, поліпшення якості життя старших. Основне завдання Університету третього віку – сформувати в людей відповідні компетенції, необхідні для життя у глобальному інформаційному суспільстві. Знання та вміння дають змогу почуватися впевненими, запобігають ізоляції та маргіналізації осіб похилого віку.

Останніми роками намітилися зміни в організації та функціонуванні Університетів третього віку, що відбуваються відповідно до декларації Європейської Ради і Парламенту, які проголосили 2012 рік Європейським Роком активного довголіття і солідарності поколінь, а також визначили концепцію освіти упродовж життя як головну перспективу розвитку Університетів третього віку в контексті побудови «суспільства, заснованого на знаннях» («*knowledge-based society*»). Міжнародний інститут з проблем старіння (*International Institute on Ageing*) у структурі ООН визначає *шість рішень для адаптації* Університетів третього віку

до сучасних соціально-економічних умов розвитку суспільства:

1. *Трансформаційне обґрунтування.* Забезпечення освіти людей похилого віку має спрямовуватися на допомогу старшим людям отримати «більшу владу над своїм життям». Освіту потрібно розглядати як механізм перепідготовки чи адаптації до технологічних змін, що полягає в самореалізації та посиленні почуття власної значущості, а також як каталізатор розширення індивідуальних та соціальних прав і можливостей особистості.

2. *Міжпоколіннєве навчання.* Університет третього віку має бути відкритим для всіх поколінь, організовувати навчальну діяльність, яка поєднувала б дітей, дорослих та осіб похилого віку. Старші люди можуть як передавати свій досвід, так і навчатися від молодших поколінь. Контакт поколінь – це можливість взаємного навчання, поліпшення функціонування пам'яті у людей похилого віку; взаємодія поколінь сприяє усуненню стереотипів щодо генерацій, які часто поширені серед представників різних вікових груп.

3. *Навчання осіб четвертого віку / старшого похилого віку (75–84 роки), особливо людей з обмеженими фізичними можливостями або тих, котрі проживають у спеціальних резиденціях для літніх людей.* Люди похилого віку, незалежно від когнітивних можливостей, мають залучатися до діяльності задля підтримання вмінь та інтересів і набуття нових.

4. *Герагогіка.* Університет третього віку повинен відмовитися від традиційної моделі освіти. Педагогам варто використовувати ліберальну практику навчання, яка допомагала б учасникам сприймати соціальні, політичні та економічні суперечності. Першим кроком для цього є створення ліберального навчального плану для осіб похилого віку, що можливо на основі стратегії діалогу всіх учасників освітнього процесу.

5. *Соціальне включення.* Університет третього віку має працювати на подолання психологічних бар'єрів, зокрема стереотипів та ейджистських переконань типу «я надто старий, щоб навчатися». УТВ варто стати доступними, з пристосованим приміщенням, відповідними формами і методами навчання. Ці заклади мали б використовувати середньовічний смисл терміна «університет», що означає залучення до кооперації людей, задіяних у певній діяльності, а не винагороду освітнім ступенем, дипломом чи сертифікатом.

6. *Дистанційне навчання.* Університет третього віку повинен розробити різноманітні освітні платформи, програми і навчальні стратегії задля розширення можливостей освіти упродовж життя і залучення ширшої аудиторії учасників освітніх програм [6].

У контексті зазначених напрямів розвитку Університету третього віку необхідно виокремити такий, як залучення його до побудови так званої системи срібної (сивої) економіки. Ці зміни повинні

репрезентувати інновації у поєднанні з ідеєю «вільна культура» та «відкрита освіта» шляхом створення і застосування у цих освітніх центрах безкоштовного і відкритого вихідного програмного забезпечення, вільного доступу до освітніх ресурсів, медійної освіти, моделі контент-виробництва, соціального маркетингу, використання громадських медіа, е-волонтерства людей похилого віку. Важливою особливістю нової моделі Університету третього віку повинна бути його мережа, залучення в інноваційну політику, а також у систему трансферу технологій та комерціалізації знань. З огляду на це, його розглядатимуть не лише як структурну одиницю системи неперервної освіти, а й як засіб створення нових технологій та бізнесу, залучаючи найактивніших людей та формуючи клімат толерантності для обміну і взаємодії культур. УТВ також можна долучати до наукових проектів організацій, що займаються проблемами людей похилого віку. Крім того, Університет третього віку може співпрацювати у сфері формування медіалабораторій – міждисциплінарних культурних інституцій, відкритих для громадської діяльності з можливістю побудови зв'язків між бізнесом, наукою та соціальною активністю.

Література

1. *Чаграк Н.І.* Модель освітнього середовища людей похилого віку в контексті безперервної освіти / Н.І. Чаграк // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Київ, 2013. – Дод. 1 до вип. 31, Том VI (48). – С. 425–436.
2. *Чаграк Н.І.* Освітні програми для людей похилого віку в закладах вищої освіти США: досвід для України / Наталія Чаграк // Рідна школа. – 2016. – №7. – С. 68–73.
3. *Entrepreneurship 2020: Actin plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe / European Commission communication.* – Brussels, 2013. – 33 p.
4. *Formosa M.* A Bourdieusian Interpretation of the University of the Third Age in Malta // Journal of Maltese Education Research. – 2007. – No.4 (2). – P. 1–7.
5. *Formosa M.* Education and Older Adults at University of the Third Age / M. Formosa // Educational Gerontology. – 2012. – No. 38. – P. 114–126.
6. *Formosa M.* Renewing Universities of the Third Age: Challenges and visions for the future // Recerca. – 2009. – No. 9. – P. 171–196.
7. *Glendenning F.* Education for older adults in Britain: A developing movement / F. Glendenning (Ed.). Educational Gerontology: International Perspectives. – Beckenham, Kent: Croom Helm, 1985. – P. 100–141.
8. *James D.* Living and Learning. Exploring our Biological Roots: Frank Glendenning Memorial Lecture 2008 – AEA and David James. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aea.org>
9. *Klimczuk A.* Supporting the Development of Gerontechnology as Part of Silver Economy Building // Journal of Interdisciplinary Research. – 2012. – Vol. 2. – Issue 2. – P. 52–56.
10. *Kobylarek A.* Uniwersytet trzeciego wieku jako kanal transferu wiedzy i informacji / W.Horyn, J.Maciewski (eds).

- Wrocław: Wyd Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010. – P. 365–371.
11. *Lasslett P.* Das Dritte Alter. Historische Soziologie des Alterns. – Weinheim, 1995.
  12. *Lemieux A., Boutin G., Rindeau J.* Faculties of Education in Traditional Universities and Universities of the Third Age: A Partnership Model in Gerontology // Higher education in Europe. – 2007. – No. 2–3. – Vol. 32. – P. 151–161.
  13. *Midwinter E.* 500 beacons: The U3A story. – London: Third Age Press, 2004.
  14. *Mieskes H.* Geragogik – Paedagogik des Alters und des alter Menschen // Pedagogische Rundschau. – 1970. – No. 2. – P. 90–101.
  15. *Pre-retirement* counselling: A shortcut to active ageing: The final report from a Partnership under the EU LLP Grundtvig programme. – 2012. – 127 p. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.seniorforce.dk/downloads/Final_Report_draft_100312.pdf
  16. *Principi A., Lamura G.* Education for older people in Italy // Educational Gerontology. – 2009. – No. 35. – P. 246–259.
  17. *Swindell R.* An International Prospective on the Third Age / R.Swindell, J.Thompson // Educational Gerontology. – 1995. – No. 21 (5). – P. 429–447.
  18. *The EU* contribution to active ageing and solidarity between generations. – Luxembourg: Publications office of the European Union, 2012. – 19 p.
  19. *The Oxford Handbook of Retirement* / ed. by Mo Wang. – New York: Oxford University Press, 2013. – 638 p.
  20. *Withnall W.* Education for older adults: Some recent British research // Educational Gerontology. – 1989. – No. 15 (2). – P. 187–198.
  21. *Yenarall J.* Educationg an aging society: The University of the Third Age // Educational Gerontology. – 2003. – No. 29 (8). – P. 703–716.

Анонси

Наталія ЧАГРАК Організація і моделі освіти людей похилого віку: європейський досвід

У статті проаналізовано європейський досвід організації освіти людей похилого віку та її моделі. Акцентовано увагу на необхідності створення можливостей для навчальної активності осіб похилого віку з метою їхньої соціальної адаптації та збереження людського капіталу. Розкрито значення освіти як способу подальшого розвитку і самореалізації особистості в похилому віці, її суспільного включення та продовження активної життєвої позиції. Проаналізовано європейський досвід запровадження освітніх програм для старших, організації та функціонування Університетів третього віку як основної форми освіти людей похилого віку, що може стати важливим джерелом ідей для формування концепції освіти людей похилого віку в Україні.

Ключові слова: люди похилого віку, освіта упродовж життя, освітні програми для осіб похилого віку, Університет третього віку.

Наталія ЧАГРАК

Организация и модели образования пожилых людей: европейский опыт

В статье проанализирован европейский опыт организации образования пожилых людей и его модели. Акцентировано внимание на необходимости создания возможностей для учебной активности пожилых людей с целью их социальной адаптации и сохранения человеческого капитала. Раскрыто значение образования как способа дальнейшего развития и самореализации личности в пожилом возрасте, её общественного включения и продолжения активной жизненной позиции. Проанализированы европейский опыт внедрения образовательных программ для старших, организации и функционирования Университетов третьего возраста как основной формы обучения людей пожилого возраста, который может стать важным источником идей для формирования концепции образования людей пожилого возраста в Украине.

Ключевые слова: люди пожилого возраста, образование в течение жизни, образовательные программы для пожилых людей, Университет третьего возраста.

Nataliya CHAHRAK

The organization and the models of older adult education: European experience

The article analyzed the European experience of older adult education and its models. It stressed the need to create opportunities for learning activity of older people with a view to their social adaptation and preservation of human capital. Revealed the importance of education as a way of further development and self-realization in older age and its social inclusion and continuation of active life position. We analyzed the European experience of the implementation of educational programs for older adults, organization and functioning of the Universities of the Third Age as the main form of education of older adults, which can be an important source of ideas for the formation of the concept of older adult education in Ukraine.

Keywords: older adults, lifelong learning, education programs for older adults, the University of the Third Age.

